

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO BILINGUAL EDUCATION IN UKRAINIAN'S MODERN EDUCATION SYSTEM

У статті обґрунтовано, що формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України потребує вдосконалення й оптимізації. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є наукове обґрунтування в рамках теорії педагогіки шляхів побудови та конкретизації моделі формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України. Висвітлено авторське розуміння проблеми, де під білінгвальною освітою, розуміємо наявність у країні і, відповідно, в системі освіти, існування єдиної державної української мови та рівноправного вивчення англійської мови, як мови міжнародного спілкування. Поруч з тим, передбачаються можливості розвитку всіх мов національних меншин, водночас, чисельність меншин, не є підставою для надання привілеїв жодній з мов. Кожна з національних меншин має право на свої школи, на надання дітям можливості навчатися рідною мовою, однак, жодна з мов національних меншин, не повинна претендувати на роль державної. Показано, що у методологічних розробках в царині білінгвального навчання, значна увага, надається моделям білінгвальної освіти, а білінгвальна освіта повинна максимально використовувати у її обґрунтуванні модельний підхід. Виявлено, що загальним недоліком існуючих моделей є їхня неконкретність, коли відображено певні ідеї, напрямки, концептуальні, гіпотетичні положення, однак жодна з них в повній мірі не має детального науково обґрунтованого опису та практичного застосування. Обґрунтовано провідні підходи до формування білінгвальної освіти в Україні: когнітивний (як знання база для подальшого розвитку системи освіти), діяльнісний (який дозволяє виконувати операції з базами знань і, базуючись на цілях освіти, доводити їх до рівня практики), системний (який гарантує структурність і зв'язки, власне системність освіти, яка будується на ідеї білінгвальності), синергетичний підхід (який забезпечує відкритість системи білінгвальної освіти і зв'язок її зі зовнішнім світом і з іншими блоками і напрямками освіти), аксіологічний підхід (який має велике значення для особистісного сприйняття білінгвальної системи навчання і забезпечує права і можливості кожної людини, щодо мовної політики).

Ключові слова: методологічні підходи, система, формування, білінгвальна освіта, білінгвальне навчання, полікультурний простір.

The article substantiates that the formation of a bilingual education system in the multicultural space of Ukraine needs improvement and optimization. One of the ways to solve this problem is the scientific substantiation within the framework of the theory of pedagogy of the ways of building and specifying the model of formation of a bilingual education system in the multicultural space of Ukraine. The author's understanding of the problem is highlighted, where bilingual education means the presence in the country and, accordingly, in the education system, the existence of a single state Ukrainian language and the equal study of English as the language of international communication. At the same time, opportunities for the development of all languages of national minorities are foreseen, at the same time, the number of minorities is not a reason for granting privileges to any of the languages. Each of the national minorities has the right to their own schools, to give children the opportunity to study in their native language, however, none of the languages of the national minorities should claim the role of the state. It is shown that in methodological developments in the field of bilingual education, significant attention is paid to models of bilingual education, and bilingual education should use the model approach as much as possible in its justification. It is revealed that the general shortcoming of the existing models is their imprecision, when certain ideas, directions, conceptual, hypothetical positions are reflected, however, none of them fully have a detailed scientifically based description and practical application. The leading approaches to the formation of bilingual education in Ukraine are substantiated: cognitive (as a knowledge base for the further development of the education system), activity (which allows you to perform operations with knowledge bases and, based on the goals of education, bring them to the level of practice), system (which guarantees the structural and connections, the actual system of education, which is built on the idea of bilingualism), a synergistic approach (which ensures the openness of the system of bilingual education and its connection with the outside world and with other blocks and directions of education), an axiological approach (which is of great importance for personal perception of the bilingual education system and ensures the rights and opportunities of each person, regarding the language policy).

Key words: methodological approaches, system, formation, bilingual education, bilingual training, multicultural space.

УДК 373.3/5:81'246.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.2.11>

Лотфі Гаруді Г.С.,
докт. філософії,
докторантка
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних
наук України

Савка І.В.,
докт. пед. наук, професор,
професорка кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Кушпіт У.В.,
докт. філософії,
асистентка кафедри іноземних мов для
природничих факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток суспільства та упровадження білінгвальної освіти в у полікультурному просторі України у останні роки стає одним із пріоритетних напрямів державної політики. Реформування освітньої діяльності спрямоване на вирішення глобальних проблем сучасного

суспільства. Тому вчені наголошують на необхідності використання передусім новітніх наукових методів для розв'язання мовних проблем. Формування та розвиток потенціалу формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України передбачає оновлення компетентності викладачів та досягнення європейських стандартів. У розв'язанні цих завдань важливу

роль відіграє педагогічна наука, яка вказує шлях до побудови формування білінгвальної системи освіти.

На підставі теоретичного аналізу проблеми формування системи білінгвальної освіти в полікультурному просторі України та вивчення практичного досвіду її здійснення було виявлено низку суперечностей між: наявним рівнем системи білінгвальної освіти та об'єктивно необхідним її рівнем; інтегративною сутністю освіти та фактичною роз'єднаністю її компонентів на практиці; різноплановістю системи білінгвальної освіти та уніфікацією її у практичній діяльності; необхідністю формування готовності педагогів до роботи в умовах білінгвальної освіти та недостатнім теоретико-методологічним, методичним і технічним забезпеченням цього процесу. Ці суперечності окреслюють проблему педагогічного дослідження теоретико-методологічних та методичних основ формування системи білінгвальної освіти в полікультурному просторі України.

Дослідження проблеми формування системи білінгвальної освіти в полікультурному просторі України дає можливість розв'язати низку практичних проблем у професійній освіті.

Аналіз останніх досліджень. В Україні вже здійснено низку позитивних зрушень у розвитку поєднання української мови як державної, посилення ролі англійської мови та уваги до мов національних меншин. Як зазначає Т. Бондарчук, «проблема багатомовності набуває особливого значення у наш час, оскільки зумовлена насамперед соціально-економічними та політичними змінами у світі, які вимагають більш активного входження різних країн у світовий геополітичний полікультурний діалог. Для України розвиток білінгвальної освіти зумовлений насамперед загальною тенденцією до інтеграції у європейський простір, прагненням до діалогу культур і міжкультурної комунікації. Однак, крім цього, існують ще і внутрішні суспільні потреби у розвитку системи двомовної освіти в нашій державі, оскільки Україна є багатонаціональною країною, і проблема освіти рідною мовою дітей національних меншин, які проживають на її території, як свідчить практика, не є вирішеною» [1, с. 38]. Нині розглядаються різноманітні моделі білінгвальної освіти, де «слід брати лише найважливіші критерії – мовні цілі освітньої системи і відношення між мовою учнів та основою мовою системи освіти. Інтеграційна модель розглядає білінгвальну освіту як засіб і середовище для соціальної адаптації дітей нацменшин, або налагодження соціальної адаптації дітей іммігрантів. Полікультурна модель трактує соціальну функцію білінгвальної освіти як базового середовища для розвитку досвіду співжиття у мультикультурному середовищі. Ідентифікаційна модель обмежує соціальну функцію пріоритетом процесів

збереження національної ідентичності, етнічної самобутності. Монокультуризаційна модель обмежує соціальну функцію білінгвальної освіти пріоритетом загальнообов'язкових єдиних культурних цінностей» [1, с. 39].

Є. Венєвцева [2] досліджувала компоненти поняття білінгвальної культури спілкування, а В. Дьоміна – білінгвізм майбутнього перекладача у контексті вимог вищої освіти [3] та педагогічний моніторинг білінгвальної культури у майбутніх вчителів [4]. Учені досліджували білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти (І. Зозуля [5]), білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності (Ю. Пришупа [10]). Підготовку майбутнього вчителя до білінгвального навчання як методичну проблему вивчала Л. Смірнова [12], а питання підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах – С. Ситняківська [12]. Відомі також наукові розробки з цієї проблеми у руслі корекційної педагогіки, зокрема концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху (М. Лещенко та ін. [6]). Близькою є тематика професійної підготовки фахівців в контексті ідей полікультурності (Т. Кристопчук, Д. Кочмар [7]), полікультурна освіта у контексті світової практики (Л. Кругленко [8]) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, аналіз психолого-педагогічної й методичної літератури з проблеми дослідження, а також практики формування білінгвальної системи освіти свідчить, що, незважаючи на вагомі результати досліджень, поза увагою дослідників залишилися важливі питання методологічних підходів формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методологічні підходи до формування системи білінгвальної освіти в полікультурному просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, необхідно обґрунтувати методологічні засади білінгвальної освіти в Україні та її полікультурному просторі. До таких засад у широкому сенсі відносимо такі важливі методологічні поняття як підходи (загальнонаукові та методологічні), методологічні принципи, а також педагогічні закономірності, які виникають в процесі формування, становлення та розвитку білінгвальної освіти.

Першим, надзвичайно важливим, етапом формування методологічних засад є визначення і ключові слова, поняттєвий апарат на рівні методологічного його розуміння.

Під білінгвальною освітою, ми розуміємо наявність у країні і, відповідно, в системі освіти, існування єдиної державної української мови та рівноправного вивчення англійської мови, як мови міжнародного спілкування. Поруч з тим, передбачаються (і позитивно сприймаються) можливості

розвитку всіх мов національних меншин. Однак, жодна з них не повинна претендувати на роль державної, або ж ставити себе в краще становище, ніж інші.

Водночас, чисельність меншин, не є підставою для надання привілеїв жодній з мов. Кожна з національних меншин має право на свої школи, на надання дітям можливості навчатися рідною мовою. Однак, жодна з мов національних меншин, не повинна претендувати на роль державної.

Аналогічно, англійська мова є засобом до спілкування, до відкриття освітніх коридорів до світу, до бібліотек, до наукових і фахових праць, до спілкування з фахівцями за кордоном.

Тому в системі білінгвальної освіти в Україні ми розуміємо формулу: «українська – як державна, плюс англійська – як мова міжнародного спілкування, плюс можливість кожної меншини навчатися рідною мовою».

Першим методологічним підходом до білінгвальної освіти є *когнітивний підхід*. Тут ми розуміємо формування бази, основи знань, які пізніше стануть фундаментом для компетентності фахівців і для можливостей людей різних спеціальностей розвиватися максимально по особистій траєкторії. Адже без знань нереально формувати ні компетентності, ні фахові характеристики. Тому когнітивний аспект є початковим і найважливішим.

У контексті білінгвальної освіти це означає ґрунтовне знання державної і англійської мов, здатність людей оволодіти знаннями на різних рівнях (як загальному, так і професійному) основними поняттями, основними накопиченими знаннями, щоб могли цими знаннями користуватися.

Логічним продовженням когнітивного є *підхід діяльнісний*. Когнітивні здатності, засвоєні знання необхідно перетворити в дію. Процесуальний аспект передбачає: від «знати» маємо перейти до «вміти».

Зауважимо, що стосовно мови, «вміти» означає (в найзагальнішому виді): вміти говорити, вміти читати, вміти писати, вміти спілкуватися, вміти чути. Іноді бувають випадки, коли людина достатньо вільно розмовляє іноземною мовою, однак, умовно кажучи, не повністю розуміє носія мови, чи співрозмовника з іншої країни. Аналогічно, знання рідної мови повинні базуватися на правильному написанні, на правильному мовленні, без різноманітних дефектів у мові, без використання неправильних або ж суржикових елементів.

Загалом білінгвізм української і англійської мов полягає ще й у тому, що фахівець повинен вміти легко переходити з однієї мови на іншу, вміти спілкуватись водночас обома мовами, коли, наприклад, частина інформації в комп'ютерах іде рідною мовою, частина – англійською. Іншими словами, йдеться про вміння переключення, діяльність міжмовну.

Наступний важливий методологічний підхід – це *системний підхід*. Системний підхід чи принцип системності називають по-різному, однак основна сутність його полягає в такому: знання і вміння, щоб стати компетентностями, повинні бути строго організовані у систему зі своїми зв'язками, зі своєю структурою, обґрунтовано вибраними елементами. Це пов'язано з тим, що обсяги як загальної, так і професійної лексики в обох мовах дуже широкі.

Як в процесі освоєння мови і удосконалення мовної практики, так і в процесі професійної діяльності, без системної організації дуже важко побудувати відповідне спілкування, професійні і освітні процеси.

Тому, у системі освіти України при проведенні принципу білінгвізму, який (з певної точки зору) можна позначити, як символ України (UA: «українська – англійська», Ukraine – England) повинен подаватися на основі системного підходу до вивчення обох мов і на узгодженні систем обох між собою. Тільки у цьому випадку вони дадуть ефективний результат.

Наступним принципом є *синергетичний підхід*. Система білінгвальної освіти повинна бути відкритою до світу, відкритою до суспільства, відкритою для освіти загалом. Тому така система вимагає, щоб її розглядали за принципами самоорганізації. І вона, в такому випадку, може, в кожній зі своїх точок біфуркацій, вибрати оптимальний шлях свого розвитку. Тому синергетичний підхід є надзвичайно важливий для білінгвальної освіти, бо в самій ідеї білінгвальної освіти лежить ідея відкритості. Недарма, ідеї відкритої освіти завойовують зараз щораз більше увагу в світі.

Надзвичайно вагомим є роль *аксіологічного підходу* до білінгвального навчання. У системі білінгвальної полікультурної освіти дуже важливо не втратити ціннісних орієнтирів і культурологічних характеристик народу.

В умовах білінгвальної освіти, особливо, коли це мови не близькі, а дальші (такі, як українська та англійська), власне виходять на важливе місце такі аспекти, як країнознавство, міжкультурні зв'язки і співвідношення між державною мовою та мовою міжнародного спілкування.

Ціннісні орієнтації в даній ситуації полягають у пріоритеті рідної мови, пошані до мови іншої країни та глибокому розумінні важливості лінгвістичних засобів міжкультурного, міжпрофесійного, міжлюдського спілкування.

Роль аксіологічного підходу є надзвичайно важливою з точки зору таких позицій, як неформальна тримовність багатьох осіб в Україні. Якщо формально освіта є білінгвальною (тобто, рідна мова плюс одна іноземна), то, виходячи з того, що Україна є багатонаціональною країною, формула білінгвальної освіти фактично для більшості

людей перетворюється в трилінгву. Це зв'язано з тим, що представники національних меншин володіють державною мовою, своєю рідною мовою плюс мовою спілкування зі світом. Якщо це виразити образно, то власна мова меншин є їхньою внутрішньою мовою, державна мова (українська) є для спілкування в межах країни і необхідна третя мова для спілкування зі світом.

Питання зарубіжного досвіду означеної проблеми розглядається нами в інших публікаціях. Тут же відмітимо, що (попри значну можливість використати зарубіжний досвід у побудові білінгвальної освіти в Україні), існує ряд специфічних умов та обставин, які вимагають особливого наукового вивчення.

Висновки. Таким чином, формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України потребує вдосконалення й оптимізації. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є наукове обґрунтування в рамках теорії педагогіки шляхів побудови та конкретизації моделі формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України, що дозволить визначити різноманітні варіанти розвитку означеної системи та їх оптимізацію. У методологічних розробках в царині білінгвального навчання, значна увага, надається моделям білінгвальної освіти. Загалом, білінгвальна освіта повинна максимально використовувати у її обґрунтуванні модельний підхід. Це означає, що кожен варіант системи білінгвальної освіти повинен представити відповідну модель з її всіма перевагами та недоліками. Загальним недоліком існуючих моделей є їхня неконкретність, коли відображено певні ідеї, напрямки, концептуальні, гіпотетичні положення. Однак, в умовах України, жодна з них в повній мірі не має детального науково обґрунтованого опису та практичного застосування. Провідними підходами до формування білінгвальної освіти в Україні, ми обираємо такі: когнітивний (як знаннева база для подальшого розвитку системи освіти), діяльнісний (який дозволяє виконувати операції з базами знань і, базуючись на цілях освіти, доводити їх до рівня практики), системний (який гарантує структурність і зв'язки, власне системність освіти, яка будується на ідеї білінгвальності), синергетичний підхід (який забезпечує відкритість системи білінгвальної освіти і зв'язок її зі зовнішнім світом і з іншими блоками і напрями освіти), аксіологічний підхід (який має велике значення для особистісного сприйняття білінгвальної системи навчання і забезпечує права і можливості кожної людини, щодо мовної політики).

До подальших наукових розвідок відносимо аналіз педагогічних принципів та закономірностей,

які лежать в основі білінгвального навчання в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боднарчук Т. В. Моделі білінгвальної освіти та їх функціонування в сучасній українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2013. Вип. 14. С. 37–42.
2. Венєвцева Є. Основні складові поняття «білінгвальна культура спілкування». *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С. 22–27.
3. Дьоміна В. В. Білінгвізм майбутнього перекладача – вимога сучасної європейської вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2019. № 1. С. 90–95.
4. Дьоміна В. Педагогічний моніторинг процесу виховання білінгвальної культури у майбутніх вчителів іноземної мови. *Univerzita knižnica Prešovskej univerzity v Prešove*. С. 95–102. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Dyomina.pdf>
5. Зозуля І. Є. Білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти. *Матеріали XLVI наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ* (м. Вінниця, 22-24 березня 2017 р.). Вінниця 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2186>.
6. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху / С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, А. В. Замша, Н. А. Зборовська, Н. В. Іванюшева, О. М. Лещенко. Київ: УТОГ, 2011. 53 с.
7. Кристопчук Т. Є., Кочмар Д. А. Професійна підготовка фахівців в контексті ідей полікультурності в країнах ЄС. *Псих.-пед. основи гуманізації навч.-вихов. процесу в школі та ВНЗ*. 2019. Вип. 2 (22). С. 93–100.
8. Кругленко Л. В. Полікультурна освіта: світова та вітчизняна артикуляція проблеми. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. № 90. С. 7–11.
9. Лотфі Гаруді Г. С. *Розвиток білінгвальної шкільної освіти в Англії та Уелсі*. Дис. ...д-ра філософії (PhD): 011 / Інститут пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2020. 282 с.
10. Пришупа Ю. Білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності. *Electronic Institutional Repository of the National Aviation University of Ukraine*. 2019. Вип. 2(15). С. 69–74.
11. Ситняківська С. М. *Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах*: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019. 673 с.
12. Смірнова Л. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до білінгвального навчання молодших школярів як методична проблема. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Вип. 144. С. 463–468.